

ҚАЙТА ҚУРИШГА ҚЎЙИЛГАН ШАХСИЙ ҲИССА...

(Боши биринчи бетда).

бир талай иш қилди. Буюқ давлатлар ўртасидаги муносабатларнинг янги даврига кириш истиқболи очилди — Малтада ва АҚШда олий даражада ўтказилган учрашувлар бунга қўрсатди.

Мамлакат ташқи сийosat маҳкамасининг раҳбари сийosat мудофаа харажатларини қисқартиргани ҳолда хавфсизлиқни таъминлаш вазифасини ўз зиммасига олиши кераклигига ишонч билдирди. Афғонистон мисолга келтирилди. Гўё биз жанубий ҳаргаларимизнинг хавф-хатарсиз сақлаш учун уруш олиб бордик — ўша пайтдаги манъият мана шундай бўлган эди, деди нотик. Бироқ можаорни сийосий воситалар билан бартараф этишга эришилгач, ҳозир бу чегаралар анча хавф-хатарсиз бўлиб қолди. Сийosat теозор ва арзонроқ натижа берди.

Сийосий бюронинг Афғонистон бўйича тузилган комиссияси раҳбари сифатида министр бирмунча вақт муқаддам бу комиссия тарҳиат юборилганини мамнукият билан маълум қилди, чунки вазифа бажарилиди — совет йигитлари Афғонистондан қайтариб олиб келинди ва бу мамлакат бизнинг дўстимизлигига қолди.

Яна бир мисол — Хитой. Буюқ қўшни билан муносабатлар нормаллашгани, ҳарбий қарама-қаршиликни тутатиш тўғрисида музокаралар бошланганлиги тузуқларий ҳозир биз ўзаро манфаатли ҳовдор-сотик қилишимиз, пулни эса инкаала мамлакат ҳалқларининг фойдасига сарфлаймиз.

Шарқий Европадаги вазият совет дипломатиясининг огир мағлубияти эмасми? — деган саволга жавобан министр бундай деди: ҳозир биз миллатларнинг тенглигини, ҳалқларнинг суверенитетини, уларнинг ички ишларига аралашмаслигини, уларнинг ўз йўлини эркин таялаб олиш ҳуқуқини сўзда эмас, балки амалда тан олаймиз. Иттифоқчи мамлакатлар ҳалқлари тақдирини мана шу хатарли бурилишда биз ҳар ҳолда бирга қолганлигимиз ва ёнма-ён бораётганлигимизда совет дипломатиясининг бизнинг бутун сийосатимиз муайян роль ўйнади.

Москвага Варшава Шартномасининг кенгашига иттифоқчи давлатлар янги раҳбарларининг келишини бизнинг қайта қуришимизга, ташқи сийосатини янги тафаккурга ҳурмат нишонаси, деб биламан.

Шарқий Европадаги воқеалар қандай ривожланишини дипломатлар, министр, олий сийосий раҳбарият билганими? — деб ҳам сурамоқда-рлар, деди сўзини давом этириб нотик. Ҳа, биз принцип жиҳатдан мана шундай бўлади, деб тахмин қилган эдик, агар жиддий ўзгаришлар бўй бермаса, иш фойжални воқеаларга этиб бориши мумкинлигини сезган эдик. Янги сийосий тафаккур қондаларига амал қилиб, бошқа давлатларнинг ишларига аралаша олмас эдик.

Нотик Германия масаласига тўхталиб, бизда Германияни бирлаштириш жараёни ташвиш билан кутиб олинаётганини сабаби менга раван, деб таъкидлади. Бунда мамлакатимиз ҳалқлари фашизмга қарши курашда жуда катта қурбонлар берганликлари назарда тутилмоқда. Германия масаласини бартараф этиш бизнинг бевосита иштирокчимизда ўтказилаётгани ва СССРнинг розилигисиз қабул этилиши мумкин эмаслигини нотик эслати ўтди. Тўрт буюқ давлат, икки герман давлати эришган битим СССР Олий Советига тақдим этилади.

Министр ишонч билдириб айтдики, биз янги Европада, янги ҳарбий сийосий вазиятга йиғилимиз. Бу вазиятда 1939 йилнинг тақдорларини ҳикоят қиламиз, Совет Иттифоқи бирлашган Германия билан сийосатда, иқтисодиётда ва бошқа соҳаларда кенг миқёсда, ўзаро манфаатли ҳамкорлик қилади. Немислар бирлигининг ташқи жиҳатлари ҳал этилишини чўзиб юбориш бизнинг манфа-

атларимизга мос келмайди, деб таъкидлади у.

Янги сийосий тафаккур, деди министр, бизни бошқа давлатлар билан ҳамкорликка, ўзаро алоқага олиб келди. Бундай аҳвол бизга тинчлик эҳтиёжларини, жаҳоншумул муаммолар ечимини биргаликда излашни афзал қўриш имконини беради. Қайта қуриш туғайли ташқи сийосатда юзата келган янги тафаккур қайта қуришга фаол хизмат қилишига, жамиятимизни янгилаш, қайта тиклаш ва зифаларини ҳал этишга, уни янги демократияга, ҳуқуқ ҳукмронлигига ўтказишга ёрдам беришига шак-шубҳа йўқ.

Пировардида министр бундай деди: ташқи сийосат — дипломатларнинг иши бўлиб қолмай, олий сийосий раҳбарият, мамлакат Президенти, парламент аъзоларининг, партия органлари, ҳарбийлар, хавфсизлик ҳоҳимлари, ҳарбий «саноат мажмуи ҳодимларининг ҳам ҳоҳасидир. Яъни залда ўтирган ҳамма кишиларнинг, бутун мамлакатимизнинг, бутун ҳалқнинг ҳоҳасидир. Яъни мана шу ягона куч сўнгги вақтдаги катта битимларга эришишга олиб келди. Бизнинг муваффақиятларимиз муштаракдир, бинобарин қайта қуришнинг галабаси йўлдаги курашни ҳам биргаликда олиб бориш керак. Партиянинг соғлом кучларини янгилаш дастури негизда бартараф этиш турби ишимиз қориймайди.

Ҳеч мулобағасиз айтиш мумкинки, ҳозир мамлакатда иқтисодиётни ривожлантиришнинг ва ишлаб чиқариш мусоабатларини ислоҳ қилишнинг энг муҳим масалаларига беради қайрайдиган кишилар йўқ. Ю. Д. Маслозов бутун диққат-этиборини айтиш шу масалаларга қаратди. У бозор муносабатлари концепциясини ишлаб чиқишга, бозорга ўтиш йўллари излаб топишга катта эътибор берибди.

Бу фаолиятнинг нақадар мураккаблигини англамоқ учун амалда иш бераман асосий қондалар орасида мамлакат иқтисодиётини бутун жаҳа бўйлаб жадаллаштириш мумносини кул юзак таъин этиш ва иқтисодий ишлаб чиқариш бошқарилишини амал қилиб келган системасини зудлик билан буюб ташлаш, ишлаб чиқаришдаги раҳбар қарорларни сийлаб қўйиш, системасини жоний этиш, алоқолигимизга қарши курашда тақийлаш кампанияси қабил бар бўлганлигини эълон бора олиш зарур. «Қонунда тақийлашнинг ҳамма ишчи қилса бўлаверди» деган шор ҳам салбий таъсир қилди.

Натижада давлатнинг бош қарувчи тузилмалари иқтисодий ривожланишини қўлғина соҳалари, шу жумладан аҳолининг пул даромадларини тартибга солиш устидан ҳам назоратни қўлиб олиб бериб қўйди. Шунинг оқибатида қўлғина туралди маҳсулотларини ишлаб чиқариш қамалиди, бироқ ҳалқ истеъмоли моллари бозордаги мислсиз кескинлик энг огир якун бўлди.

Иқтисодиётни ларзага сола бошлаган мана шу ва бошқа шунга ўхшаш салбий жараёнлар зўрайиб кетганлиги учун, деди сўнгра нотик, СССР Госплани ҳам, унинг раис сифатида мен ҳам жавоб беришимиз керак. Биз орттирган энг катта таъна шундан иборатки, у ёки бу тадбирларнинг эҳтимол тутилган оқибатлари гарчи тахмин қилиб қўрилган бўлса ҳам, бироқ вужудга келаётган муаммоларнинг ечиш юзасидан аниқ мақсадни қўзлаб фаол иш олиб бориладими. Ўз мижоти жиҳатидан тўғри қарорларни амалга ошириш учун қатъият ва сабр-матонат ҳаммиша ҳам этиб бўлмади. Бунинг устига қўлғина бу қарорлар тўқсилликка учради.

Госплан раҳбари кейинги йилларда пул даромадлари ҳаддан ошиб кетганлигини мисол қилиб қўрсатди. Бунинг олдини олишнинг аниқ дастурига эга бўлган Госплан корхоналарининг, идораларининг таъйиқ остида, бунга қаршилик қила олмайди.

Умуман ҳукумат ҳам шартсиз таъйиқ ўти остида бунга қаршилик қила олмайди. Аммо буларнинг ҳаммаси бизни оқлайдиган баҳона бўла олмайди, деди нотик.

Ҳозирги пайтда мана шундай мураккаб тунашувлар қўллаб содир бўлмоқда, деб таъкидлади сўнгра у. Раҳбарий қонун бўлиб келган давлат плани ўзининг белгиланган аҳамиятини йўқотди. Ҳозир мамлакат корхоналарининг режалари асосида яшамонда. Бу режалар иқтисодиётни қайта қуриш шартинда ҳалққа зарур бўлган даражадан ҳозирча анча пастдир. СССР Госплани ҳамма қамроқ ишлаб чиқиб, яхшироқ яшашни ва айтиш вақтда мувозаъатли иқтисодиётга эга бўлишни ҳоҳлаб қолган жараён бошланганини қандайдир бир босқичда пайқамай қолди. Бизнинг ҳалқ ҳўжалигимиз учун мулоқот янги жараён — конверсия жараёни ҳам вазияти мураккаблаштирди. Бу тенденцияларнинг ҳаммаси мейннг раис сифатида Госпланига келишидан аввал бошланган эди, аммо мен ҳаммаси, ўзим қилган ишлар жумласига қўша олганидан кўра кўпроқ иш қилишим керак эди, деди нотик.

Сўнгра у мамлакатни турғунлик ва иқтироз ҳолатида ҳалос этиш йўллари ҳўсусиди ўз нуқтан назарини баён этиб берди. Бу иш объектив жиҳатдан мураккаб шартинда олиб бориюмоқда. Шунинг учун ҳам қатъий ҳаракат қилиш зарур. Бироқ жамиятда ҳозирча таъйиқ олинган концепция теварағида жипслагани содир бўлаётгани йўқ. Балки аксинча, бош вазифани ҳал этишга турли ёндашувлар сони кўпайиб бормоқда. Шу пайтга-ча ҳам қатъий марказлаштирилган эски систематга қайтиш тўғрисида тақийлар қилинмоқда. Ҳатто тароқининг палласи оз бўлмаса шу тарафга оғиб кетай деган пайт ҳам бўлиганини СССР Госпланининг раҳбари тан олди.

Бозор иқтисодиётга ўтиш концепцияси ҳалқ ҳўжалигини соғломлаштириш дастуридан бевосита келиб чиқади. Бу йўлдаги «зудлик» вазияти деб аталган нуска рад қилинди, чунки ҳалқ раб бўлмаган ишга уни мансуб этиб бўлмади. Бу йўлдаги ҳар бир қадамнинг муқаррарлиги ва мақсадга мувофиқлигини одамларнинг ўзлари англаб олишлари зарур. Биз таялаб олаётган қийин йўл қақилди бутун ҳақиқатни ҳалққа албатта айтиш керак, деб ҳўсблайди ман, деди партия Марказий Комитети Сийосий бюросининг аъзоси.

Таълаб олинган тадбирларни рўёбга чиқаришнинг амалий воситаларини ишлаб чиқиш кечиктириб юборилаётганлигини марказий ражаулаштирувчи идоралар фаолиятидаги камчилик, деб ҳўсблайди у. Ҳўкуматнинг фаолиятида ҳам шундай камчилик бор. Бундай вазиятда ҳатто энг тўғри қарорлар ҳам қадрсизланиб қолди.

Ҳўкумат бунга англаб, шу йилнинг июль-август ойларидан энг зарур чора-тадбирларнинг аниқ мақсудини ишлаб чиқади, бу чора-тадбирларнинг амалга оширилиши мамлакат иқтисодиётини бошқариладиган бозорга ўтказишни таъминлайди. Нутқда шу мажмуанинги тарқоиб қисмлари батафсил таъриф-лаб берилди.

Ҳўкумат бошлигининг биринчи ўринбосари давлатнинг кенгайтирилган тақдор ишлаб чиқаришининг боришига марказлаштирилган режалар таъсир ўтказиши мумамосига ўз ёндашуви билан сўезд ахлини таништирди. Бу масала ҳозир бошқарув аҳамиятигагина эмас, шу билан бирга дунёқараш аҳамиятига ҳам эга бўлиб қолди.

Агар Иттифоқ давлати сийосий, иқтисодий таъназул, иқтисодий ларзаларга йўл қўйишни хоҳламаса, жўкум-риятларга энг муҳим ҳўжалик алоқаларини оқил-на таъйиқ этишни, барча жўкум-риятларининг ва умуман СССРнинг манфаатларини қўзлаб умумийтўғри бозори-

ни шакллантиришни таъминлаш керак бўлган тегишли тузилмаларга эга бўлиш лозимлигига ишончим комил, деди нотик.

Нутқлар орасида бироз танаффус бўлиб қолганида, раислик қилувчи Кўйбйшев областидан келган делегат Н. Р. Кўльковдан тушган хатни ўқиб берди ва сўезд президиумига шўнча ўхшаш мурожаатномалар анчагина тушаётганини айтди. Партия анжумани иштирокчиси қўйбйдагиларга эътиборини қаратди: олий сийосий раҳбарият таркибига кирган ўртоқлар ўзлари қақида, ўзларига топирилган масалаларни ҳал этишга шахсий ҳўссалари ҳўсусида ҳам гапирмоқдалар. Нотик бундан кейинги нутқларда шўни ҳўсбга олишга қақирди.

Сийосий бюронинг аъзоси сифатида ушбу орган қабул қилган барча қарорлар ва унинг тутиш фаолияти учун жавобгарлардан бириман, — В. И. Воронников ўз сўзини ана шу иқдордан бошлади. Бир неча йил Россия Федерацияси Министрлар Советининг Раисси, сўнгра шу республика Олий Совети Президиумининг Раисси бўлиб ишладим, деб таъкидлади у. Шўнинг учун ҳам аввало, Россияда дахлдор фаолиятим учун жавоб бераман.

Айрим ишларимизни бугунги кун позицияларидан туриб баҳолар эканмиз, ҳалотлар ва камчиликларга йўл қўйилганлигини қўрмаслигимиз мумкин эмас. Бунинг боиси шундаки, ҳаммиша ҳам вазиятни ҳар жиҳатдан таҳлил эта олмадик. Ўткири сийосий масалаларга, иқтисодий турмушдаги қийинчиликларга теозор жавоб топишга иштилоб, биз баъзида ҳаяжонга берилиб кетдик. Қабул қилинган қарорлар асосланганлигига ишончимиз комил бўлганида эса, афсуски, уларни ўз вақтида тузатмадик. Занф жиҳатимиз ҳўйнахоў худди ана шунда бўлди ва бу ўринда сўрунакли дардимиз, яъни кўп қарорлар чиқариб, уларни бажариш учун ҳам ишлашимиз ўзини қўрсатди.

Бу гапларим ўзимга ҳам бутунлай тааллуқлидир, деди нотик. Аммо раҳбарият хато қилмаверди, деган таъволарга қўшилмайман. Қайта қуриш бутун жамиятимиз учун қўдратли омил бўлганлигини сезмаслик ноҳайлоқ бўлур эдик. Компартиядаги чўқур тангик ва унинг муқарар бўлиниб кетилиш тўғрисида қайраётган кишиларнинг фикрига ҳам қўшила олмаймиз. Шўнга ишончим комилки, партия ҳалқнинг ишончили сийосий раҳбари бўлиб қолди. КПСС мураккаб даврини бошдан кечириб, ўзининг юксак жанговарлик қўбилигини сақлаб қолди.

Нотик қайта қуриш чоғида йўл қўйилган нуқсонларга тўхталиб, қайта қуриш муаммоларига бағишланган назарий тақдиротлар савиясини ошириш зарур, деб таъкидлади. Фандаги умумий тангик аийнқас иқтисодий фаиларга салбий таъсир ўтказди. Россия раҳбарияти бу жўмурият илм-фани потенциалини мустаҳкамлашга қўда кечикиб киришди. Ҳўлбуки, фанини мустаҳкамлаб, қайта қуриш вазифаларини ҳал этаётганда бунга таъйиқ мумкин бўлур эди. Партия кўп йиллар мобайинда янқа ўз ҳўкимликнинг ҳўзурини қўриб келганлиги оқибатида сийосий раҳбарликнинг шакллари ва моҳиятини ўзгаришга ҳам жўн, содда тасаввулар пайдо бўлдики, бугун биз шўнинг оқибатини қўриб турибмиз. Илм-фан ва назария ҳўсасига эса сийосий қарорлар қабул қилиниб, бўлар иш бўлганидан кейин буларни асослаш қоларди, ҳолос.

Бугун ҳам ана шундай ёндашуви секин ўзгармоқда. Назарийчилик қайта қуриш чоғида пайдо бўлаётган қийинчиликларни вақт ўтганидан кейин асосламоқдалар. Масалан, иқтисодий ислохотнинг мазмуни ва қонунчилилари тўғрисидаги тасаввулар ўз вақтида ишлаб чиқилмади. Бозор муносабатларига ўтиш гоёси ўртага қўйилганида ҳалқ иқтисодий ёндашуви таъйр эмас эди.

Совет жамиятининг демократиялаш жараёнига енгилли муносабатини ҳам нуқсонлар жўмласига кириштиш лозим бўлади.

Сийосий бюро, деб мамнуният билан таъкидлади нотик, Россия Федерациясининг иқтисодий ҳаёти асосий масалаларига ва жўмурият партия ташкилотлари фаолиятига эътибор берди. Аммо бу ўринда ҳам анъанавий тарзда конкрет ҳўжалик муаммоларини ҳал этишга зўр берилиб, Ҳўлбуки булар Сийосий бюронинг вақолатига кирмаслиги керак. Партия органлари совет ва ҳўжалик ҳодимларининг иштини қийлаётганлиги бу ҳодимларнинг қўлини қалта қилиб қўймайлиги мумкин эмас эди. Шўнинг учун ҳам бу ҳодимлар бутун куч-ғайратларини тўла ишга соломлашди.

Бу қақда гапирар эканман, деб сўзини давом эттириб Россиянинг сойбқ раҳбари, Министрлар Кенгаши ҳамда жўмуриятнинг министрликлари ва идоралари ишидаги аниқ-равшан камчиликлар учун айбони бошқалар зиммасига қўймоқчи эканман. Аммо қандай шарт-шароитлар ҳаракат қилинганга уқиб олинишини, Россия раҳбарияти қандай доирда бўлганлиги ва биз Иттифоқ идораларига боғлиқ бўлиб қолганлигимиз уқиб олинишини истар эдик.

Равшанки, биз у ерга фақат илтико қилиб бораганимиз йўқ. Сийосий бюро комиссияларида ҳам, шу бюро мақсалиларида ҳам ҳалқ ҳўжалигини бошқариш структураларини қайтадан тузиш масалалари ҳўсусида қўлинича тортишдик, узок вақт баҳслашдик. Россия раҳбарияти жўмурият манфаатларини фаол туриб ҳўмо қийлашга иштилоб. Қайта қуришнинг дастлабки йилларида Россияда ҳалқ ҳўжалигини тараққийотининг асосий қўрсаткичлари яхшиланди ва биз бошқа жўмуриятларнинг эҳтиёжларига диққат-эътибор билан қарашга ҳаракат қилдик, Россияга путур-еътазмасдан умумий иқтисодий потенциални мустаҳкамлаш тўғрисида йўлладик. Нотик бир қанча мисоллар келтирди, жўмладан Сибирь дарёлари сувининг бир қисмини жанубга оқишш қақидани қайрагири тилга олди.

Унинг фикрича, ҳозирги вақтдаги асосий масала — РСФСРнинг суверенитетини мустаҳкамлашдир. Бу муаммо тўсатдан пайдо бўлгани йўқ. Лекин аввалги йилларда бу муаммони шу қадар кенг қўлмади қўриб чиқилиш иложи йўқ эди. Бу масалага марказий ва жўмурият структураларининг бўйсунishi нуқтан назаридан қарадилар. Россия суверенитетини мустаҳкамлаш мақсадининг ўзинига эмас, балки иқтисодий тарққийотнинг ҳаётий зарур масалаларини ҳал этиш воситасидир, албатта. РСФСР ҳалқ депутатларининг 1 сўзидида қабул қилинган жўмурият давлат суверенитети тўғрисидаги декларациянинг принциплари қондаларидан бири Россия билан Иттифоқнинг ўзаро боғлиқлиги тўғрисидаги фикрлар, деб эслатиб ўтди у. Суверенитет тўғрисидаги масала ҳалқ ҳўкимияти дастури тўғрисидаги масала билан бир вақтда пайдо бўлгани тасоддий эмас ва ҳўкимият структурасини созлаб олиш учун ҳалқ кўп иш қилиш керак бўлади.

Нотик миллатлараро муносабатларга тўхталиб, Россиядаги аҳвол бу борада етарлича барқарор бўлиб турибди, деб таъкидлади. Россияликлар бирлигининг юксак даражасини сақлаб турибдилар ва ҳалқларнинг ана шу йотугини авайлаб асраш керак.

РСФСР Коммунистик партияси бу вазифаларни ҳал этишда муҳим роль ўйнаши керак. Россия Компартияси КПССнинг тарқоиб қисми сифатида самарали ишлади, деб ишонч билдирди КПСС Марказий Комитетининг сийосий бюросининг аъзоси. Сўз сўезд Секретариатининг раҳбари А. Н. Ильини қарайди. У амалга оширилган ташкилий иш қақиди сўзлаб, делегатларга Секре-

тариат ҳўзурида тузилган ахборот-методиқа хизмати ёрдамида тақийф этди. «Сўезд» соиологияту гуруҳи ҳам тузилиб, Бу гуруҳ сўровлар ўтказмоқда. Делегатлар бу сўров натижаларидан хабардор қилинади. Сўезд номига келаётган мурожаатномалар ва илтимослар ҳўсбга олинмоқда ва таҳлил қилинмоқда. Нотик айрим мулоҳазаларни айтди, бу мулоҳазаларнинг амалга оширилиши ташкилий, иш тартибига оид ва бошқа масалаларни ҳал этишда вужудга келиши мумкин бўлган нуқсонлар ва англашилмовчиликларни бартараф этишга ёрдам беради. Секретариат, деб таъкидлади у, делегатлар ва умуман сўезд самарали ишлашга тегишли шарт-шароитлар яратишга ҳар жиҳатдан ёрдам бериш учун куч-ғайрат сарфламоқда.

Коммунистар анжумани иш бошлаганига ёндагани икки соат бўлишига қарамай, Президиумга ачагина хатлар тушди. Делегатлардан В. И. Кўкилин ва В. П. Сенин сўезд қатнашчиларидан Эрондаги зилзиладан озор чеккан кишилар учун маблаг йиғиш тўғрисида муҳим тақийф кириштиди. Бу инсонпарвар давлатни мақсали ақли қарсаклар билан қизгин маъқуллиди. Президиум Секретариатга бунга амалда қай йўсунда рўёбга чиқариш мумкинлигини ўйлаб қўришни топишди.

Делегат В. М. Васильева айрим нотиқларнинг сўзларини залдаги баъзи кишилар «чапак чалиб» бўлиб қўйишга уриналганлиги маъқул тушмади. «Биз камчилик фикрига, бошқача фикрига сабр-қаноатли бўлишни эълон қилияймиз, ўзимизни сўзидида қандай тутаямиз?», деди у. Делегатлардан В. И. Дийеико ва Е. Л. Рязузовлар ҳам «чапак чалиб» нотиқларини минбардан тушириб юборишга уринишларга қарши чиқдилар.

Икки делегат — И. М. Косу ва Н. Н. Борондиннинг фикрича, айрим нотиқларнинг сўзлари ўз иши қақиди ҳўсббат беришни эслатмоқда. Аммо улар хатда баён этган асосий фикр бошқача: «сўзидидаги нуқталарда тангликнинг сабабларидан бири қарорлар у ёки бу даражада кечикиб қабул қилинаётганлигиди эканлиги айтилмоқда. Лекин ҳеч ким камчиликларни бартараф этишда ҳам нега кечикиб қўлинаётганлигини гапирётгани йўқ. Биз тангликнинг чўқур ил-дизларини, ундан қийиш йўллариини билишни истаймиз».

Президиумга тушган бир қанча хатлар сўезд ишининг регламенти масалаларига дахлдор эди. Чўноқчи, микрофон олдида гапирш учун навабига қатъий риюя этиб сўз бериш, овозга қўйилаётган саволларни аниқ ифодалаш тўғрисида талаблар айтилди.

Танаффусдан кейин раислик қилувчи Н. А. Назаров сўзидида комиссиясининг раис Ю. А. Манасковга сўз берди. Мандат комиссияси, деди доқладчи, ўз вақолатига қирадиган масалаларни қўриб чиқди ва қўйбйдагиларни маълум қилди: партия ташкилотларида делегатлар сайлаш КПСС Ўсгани ҳамда КПСС Марказий Комитетининг 1990 йил март Пленумида белгиланб қўйилган тартибга биноан ўтказилди. Сайлов асосан партия сайлов округларида, кўп ҳолларда эса муқобил асосда ўтказилди.

Партия ташкилотларида ҳаммаси бўлиб 80 мингта яқин номзод муҳоқама қилинди. Территориал партия ташкилотларида 2,968 та бир мандатли ва 497 та кўп мандатли округлар тузилиди. Тегишли тарзда биринчи ҳолда делегатларнинг 63,4 фоизи, иккинчи ҳолда 10,6 фоизи сайланди. Бевосита иттифоқдош жўмуриятлар Компартияларининг сўездлариди, ўзла ва вилоят конференцияларининг делегатларининг 26 фоизи сайланди. Вакиллик нормаларига асосан риюя қилинди — ҳар бир делегат КПСС-

нинг 4 минг нафар аъзосидан сайланди.

Мандат комиссияси сўездга сайланган 4683 делегатнинг вақолатларини текшириб чиқди ва уларни қақикий деб эътироф этди.

Иттифоқдош жўмуриятлар Компартияларининг делегациялари состави қуйидагича: Россия — 2,574 Украина — 804, Қўзғонистон — 207, Белоруссия — 171, Ўзбекистон — 162, Грузия — 98, Озарбайжон — 97, Молдавия — 49, Арманистон — 48, Латвия — 41, Қирғизистон — 37, Тожикистон — 31, Туркменистон ва Ўстония — 28 нафардан, Литва — 10 киши. Қўйбйдаги шаҳарлар ва вилоятлар партия ташкилотларидан катта делегациялар келган: Москва — 278, Ленинград вилояти — 147, Москва вилояти — 126, Донецк вилояти — 87, Краснодар — 81, Ростов вилояти — 80, Днепрпетровск — 87, Свердловск — 66, Горький — 64 киши.

Сўзидида иқтисодий турмушининг барча асосий соҳаларидан, фаолиятнинг жуда қийиш-хилма-хил жаҳалларидан коммунистар делегат бўлиб келишган. Шўлардан 1,005 киши ёки жами делегатларнинг 21,5 фоизи саноат, қўрилиш, транспорт ва алоқа соҳасида ишлайди. 483 делегат (10,3 фоиз) қийишқ ҳўжалигиди бандир. Сўзидида 543 ишчи (11,6 фоиз) ва 255 колхозчи (5,4 фоиз) сайланган.

Сўезд ишида тақийф этилган ишча ва деҳқонлар вакилларидан 350 киши қатнашмоқда. Мандат комиссияси ушбу ўртоқларга маслаҳат овози ҳўқуқини бериш тўғрисида бу ерда айтилган тақийфларни қўзлаб-қувватлайди.

Айни вақтда сўездга тақийф этилган ва делегат бўлмаган ВЛКСМ Марказий Комитетининг биринчи ва иккинчи қотибларига, шўнингдек ўн бир иттифоқдош жўмурият комсомол Марказий Комитетларининг биринчи қотибларига ана шундай ҳўқуқ берилиш мақсадга мувофиқ бўлади, деб ҳўсблайди.

Совет давлати бозор муносабатлари принципларига ўтишга таёйргарлик қўрмоқда, деб сўзини давом эттириб доқладчи. Шўнинг учун ҳам сўездга ачагина, яъни жами делегатларнинг қарийб 17 фоизини ташкил қилиб, ҳалқ ҳўжалигининг барча тармоқларида ишлайётган ҳўжалик раҳбарлари сайланганини айтиб ўтиш жоиз бўлар. Иқтисодий ўзгаришлар жараёнида улар орттирган барча қийимтали тажриба мунозаралар ва сўезд қарорлариди шўнга яраша акс этиди деб умид билдириш мумкин.

Партия ҳодимларининг кенг қўлмадаги вакиллик сўезд делегатларни тарққийотининг ўзинга ҳў хўсусиятидир. Ўлар залдаги делегатларнинг 40 фоизидан кўпрогини ташкил этидилар. Шу делегатларнинг тўртдан бир қисми бошланғич партия ташкилотларининг қотибларидир.

Делегатлар орасида илмий ва иқдор қўзйилларнинг 392 вакили, жўмладан 53 нафар оммавий ахборот воситаларининг ҳодими бор. 344 аёл сўезд делегатидир. Бу эса жами делегатларнинг 7,3 фоизини ташкил этади. Бу хотин-қизларнинг КПСС составидаги салмоғидан анча камдир.

2,737 делегат, яъни жами делегатларнинг қарийб 60 фоизи ҳалқ депутатлари эканлигини комиссия даврининг муҳим нишонаси деб ҳўсблайди. Ўлардан 276 киши ССР Иттифоқи ҳалқ депутатидир. 516 киши иттифоқдош ва автоном жўмуриятлар ҳалқ депутатидир. Коммунист бўлган депутатларнинг фаолияти партия учун ҳам, жамият учун ҳам илгари сира бу қадар биринчи даражада аҳамият касб этмаган эди. Шўнинг учун ҳам ҳамма ерда партия комитетлари билан депутат бўлган коммунистар ўртасида ишончли, самарали муносабатлар ўрнатилишига эришиш керак.

Сўезд ишида қўроллик қўчлар, ички ишлар министрлиги, ССР Иттифоқи Давлат хавфсизлиги комитетининг вакиллари иштирок этмоқдалар. Ўлар умуман жами делегатларнинг 6 фоиздан кўпрогини ташкил этадилар.

Делегатлар орасида Улуғ Ватаи урушининг 52 қатнашчиси бор. Делегатларнинг 84 фоизи илгари КПСС сўездлари ва Бутуниттифоқ конференцияларига сайланмаган. Делегатларнинг маълумот даражаси юқори. Ўларнинг қарий

ХАЛҚ МАНФААТИ— ОЛИЙ МАҚСАД

(Давоми тўртинчи бетда).

КПСС Марказий тафтиш комиссиясининг Совет Иттифоқи Коммунистик партиясининг XXVII съездида ҳисоботи

(Давом. Боши учинчи бетда).

Қара бўлиб қолган ва бадални кам тўлаган партия аъзолари сонининг сўнгги вақтда бу қадар кўпайиши таъжубланарлиқ ҳисобланади. Марказий тафтиш комиссияси тегишли чоралар кўриш зарурлигига кўп марта эътиборни қаратди. Визинг ташаббуси тўғрисида КПСС Марказий Комитети бўлими билан биргаликда текшириш ўтказилди, ана шу текшириш натижалари юзасидан КПСС Марказий Комитети «Чечен-Ингушия вилоят партия ташкилотидан аъзолари бадалларини тўлашда жиддий камчиликлар тўғрисида» қарор қабул қилди. Афсуски, бу қарорга партия комитетлари тегишлича эътибор бермадилар, бунинг оқибатида қарор кўзда тутилган ташкилотчилик родини бажара олмади. Кўпгина партия ташкилотларида аъзолар бадалларини тўлаш масалаларига ҳамоно тегишлича аҳамият берилмапти, коммунистларнинг Устав талабларини бузишлари оқибатсиз қолиб кетмоқда.

Партия аъзolik бадалларини тўлашда камчиликлар партияда интизом анча бўлиши кетганлигини, КПСС Устави талабларини меъсимаётганлигини, юз бераётган воқеалар олдида коммунистлар ҳам, партия комитетлари ҳам муайян даражада саросимага тушаётганлигини акс эттирди. Ҳозирги пайтда КПССни ҳақли равишда бу ўткир танқид қилиш билан бир қаторда умуман партиянинг тарихи ва фаолиятини обрўсизлантиришга қаратилган кўпол хуружлар, душманликдан ноборат ҳужумлар ҳам тез-тез эшитилмоқда. Бундай вазиятда коммунистларнинг бир қисми йўналиш, партия эълон қилган мақсадларга ишончини йўқотиб қўймоқда, ташкили ва ғоявий жиҳатдан партиядан узоқлашмоқда.

Сўнгги вақтда янги салбий ҳодисалар пайдо бўлди. Баъзи партия ташкилотлари — асосан бошланғич ташкилотлар, лекин шаҳар ва район ташкилотлари ҳам бор, тўланган партия бадалларини партия комитетлари сечига тўла ёки қисман ўтказишдан бош тортишларини айтилар. Бунда, қандай сифатида, асосан КПСС Марказий Комитети номига турлича қатъий талабномалар қўйилди.

КПСС Марказий тафтиш комиссиясининг фикрича, бундай хатти-ҳаракатлар партия органларига куч билан таъйик ўтказишга уриниш бўлиб, оқиндан-оқин бузғунчилик тусидадир. Бир қанча партия ташкилотлари томонидан КПСС Уставининг бузилиши — бу оддий, сезилмайдиган воқеа эмас. Афсуски, партия комитетлари, шу жумладан КПСС Марказий Комитети бундай фактларга ўз вақтида ўз муносабатларини билдириб, баҳо бермадилар. Биз бунга хато деб ҳисоблаймиз. Бир четдан кўзга тушиб қолган, қўзғатувчи турли позиция, гўё ҳеч нарса бўлмагандек иш тутишга уриниш партия органларининг обрўсини пасайтириш, бош бошдоқлик қайғатлари вужда келишига кўмаклаши.

Яна бир нарса ҳақида гапириб ўтқомайман. КПСС Марказий Комитети Бутуниттифок XIX партия конференциясида айтилган тақлифларни ҳисобга олиб, 1989 йилдан бошлаб бошланғич партия ташкилотларининг ахтиёрлари учун КПСС бюджетидан тушадиган аъзолар бадалларининг уч фоизини ажратишга қарор қилди. 1989 йилда ана шу мақсадга 39,7 миллион сўм ажратилди. Бошланғич ташкилотлар бир йил давомида фақат 27,8 миллион сўм сарфладилар. Бунинг сабаблари турлича. Партия комитетларининг бир қисми ана шу маблағни бошланғич партия ташкилотларига тақсимлаб беришни қўзиб юборди, баъзи партия ташкилот-

лари бу маблағ нимага мўлжаллангани ва ундан фойдаланиш тартиби тўғрисида изох ололмади ва ҳоказо. Шундай қилиб, бошланғич партия ташкилотларида фойдаланмай қолган салкам 12 миллион сўм маблағ сақланиб турибди. Бу йил ҳозир амал қилаётган тартибга мувофиқ бошланғич партия ташкилотларига яна 40 миллион сўм маблағ қўйилди. Табиийки, бу маблағни сақлаш, ҳисобга олиш ва сарфлаш назорат қилиниши лозим, коммунистлар эса ана шу маблағдан қандайд фойдаланиётгани ҳақида мунтазам ва ишончли маълумот олишлари керак.

Биз бошланғич партия ташкилотлари мустақиллигини ошириш зарурлигига асосланиб, Устав лойиҳасидан уларга зарур ҳолларда ўз тафтиш комиссияларини тузиш ҳуқуқини бериш тўғрисидаги қондан қўллаб-қувватлаймиз.

КПСС бюджетте даромадларининг иккинчи асосий манбаи партия органлари наشريётлари оладиган фойдалан акратмаларидир. Ҳозир марказда ва жойларда партия органларининг 114 та наشريёти бўлиб, улар умумпартия мулкидир. Шундан 111 та наشريёт иттифокдosh жумҳуриятлар Компартияларининг, ўлка ва вилоят партия комитетларининг ихтиёридадир. Утган йили улар ўз партия ташкилотлари бюджетига 346 миллион сўм пул ўтказдилар.

КПСС Марказий тафтиш комиссияси партиянинг наشريёт — матбаа базасини ривожлантиришга ажратилаётган партия маблағларидан фойдаланиш самардорлигини мунтазам текшириб бормоқда, партия наشريётлари нинг ишлаб чиқариш ҳамда молия-хўжалик фаолиятини тафтиш қилмоқда.

Маълумки, КПСС XXVII съездида Марказий тафтиш комиссияси КПСС Марказий Комитети Ишлар мудирлиги Партия наشريётлари ишлаб чиқариш бўлими ва баъзи наشريётлар фаолиятидаги камчиликларни қўрсатиб ўтган эди. Утган давр мобайнида бир қанча камчиликлар тугатилди.

Шунга қарамай, КПСС Марказий тафтиш комиссияси шу йил март—апрель ойларида ўтказган тафтиш яна жиддий нуқсонлар борлигини қўрсатди. Капитал маблағларининг соҳиб юборилиши йўл қўйилмоқда, объектларни кўриш муддатлари қўзилиб кетяпти, тугалланмаган қурилиш ҳажми анча ошди. Ҳа ҳаражатларнинг қоллаш мўддатлари йўл қўйиб бўлмайдиган даражада узок бўлган айрим газета цехларини лойиҳалаштириш ва қўриш лозим эди, уларнинг иқтисодиёт самардорлигини жуда кам ва хатто фойда келтирмайди. Масалан, Гомель вилоят партия комитети ва Красноярск ўлка партия комитетининг 1986—1988 йилларда фойдаланишга топширилган газета комплекслари 1989 йилда салкам 780 минг сўм зарар келтирди. Олдин бўлгани каби ҳозир ҳам қўлгана янги ишлаб чиқариш қувватларини ўзлаштириш муддатлари ҳаддан ташқари қўзиб юборилмоқда ва норматив муддатлардан 2—3 баравар ошиб кетмоқда.

Баъзи наشريётлар вақтли матбуот, китоблар ва плакатлар ўз вақтида чиқарилиши нини ҳамма ҳам таъминлай олмапти. Улар чиқараётган наشريётларда кўпгина долзарб мавзулар ўз ифодасини топмаган. Бир қанча наشريётларнинг масала, Озарбайжон, Тожикистон Компартиялари Марказий Комитетларини, Дюнгстон вилоят комитетини наشريётларининг махсуслотлари матбаа иқтисодиёти сифати жуда паст, уларнинг баъзиларида ишлаб чиқариш билан боғлиқ бўлмаган харажатларга, меҳнатга ҳақ тўлаш фондидан фойдаланишда қондаларнинг бузилишига йўл қўйилмоқда, товар — моддий бойликларнинг нормативдан ортқча запаслари сақланмоқда.

КПСС Марказий Комитетининг Сийсий наشريёти ва «Плакати» («Панорама») наشريёти ишлаб чиқариш ва молия-хўжалик фаолиятини тафтиш қилганимизда ҳам шунга ўхшаш нуқсонлар аниқланди. Бу текширишлар натижаси юзасидан КПСС Марказий Комитети тегишли қарорлар қабул қилди. Наشريётларнинг жамоалари ва партия ташкилотлари билан бирга юз берган аҳолини ўзгартириш юзасидан туб чоралар кўрилди. Мисол учун Сийсий наشريётда тематика жиддий равишда ўзгарганлигини, чиқарилаётган наشريётлар долзарблиги ошганлигини, фойда эса сўнгги уч йил ичда деярли ундан бир баравар кўпайганлигини айтиш мумкин.

Уртоклар! 1989 йилда партия бюджетте маблағи ҳисобидан қилган умумий харажатлар 2 миллиард 273,2 миллион сўми ташкил этди. Партиянинг унинг барча органлари, муассасалари ва корхоналарининг фаолиятини таъминлашга, моддий-техника базасини ривожлантиришга 1 миллиард 768,3 миллион сўм сарфланди. Маҳаллий партия ташкилотлари ахтиёрлари учун харажатлар партия бюджетининг барча бўлимлари бўйича 89 фоизни, шу жумладан бошланғич партия ташкилотлари ахтиёрлари учун харажатлар 23 фоизни ташкил этди.

КПСС Марказий Комитети аппаратида харажатлар 32,9 миллион сўмга, яъни бюджетнинг 1,9 фоизини тентдир. Ижтимоий фанлар академияси, марксизм-ленинизм институти, В. И. Ленин Марказий музейи каби марказий партия муассасалари нинг сақлаш, шунингдек шафхоналар ва хўжаликларини сақлашга салкам 44 миллион сўм ёки 2,5 фоиз сарфланди. Бюджет харажатлар қисмининг бирор соҳасида ҳам тасдиқланган пулдан кўп маблағ сарфланганлиги аниқланмади.

КПСС Марказий Комитетининг қарорига мувофиқ аҳолининг қамбағал тоғалари пенсиясини ошириш, Арманистон ССРдаги зилзила оқибатларини тугатишга моддий ва молиявий ёрдам қўрсатиш учун партия бюджетдан деярли 505 миллион сўм ажратилди. Марказий тафтиш комиссияси бу таъбирларни инсонпарварлик билан қилинган тўғри таъбирлар, деб ҳисоблайди. Бир қанча умумпартия маблағларига дахлдор бўлган бундай масалалар тагин ҳам демократик асосда, қўчилиб бўлиб, олдинда партия ташкилотлари билан кенгрок маслаҳатлашиб ҳал этилиши лозим.

Сўнгги йилларда КПСС Марказий тафтиш комиссияси ва жойлардаги тафтиш комиссиялари партия ташкилотлари, кадрлар тайёрлашга, автомобиль транспортини сақлашга, партия органлари, партия муассасалари ва партия наشريётлари, биноларни қуриш ва ремонт қилишга, даволаш таъбирларига партия бюджетдан ажратилаётган маблағлардан қандай фойдаланилаётганлигини тафтиш қилдилар. Партия бюджетидан ажратилаётган маблағлар асосан пул билан таъминлашнинг тасдиқланган режаларига мувофиқ сарфланаётганлиги аниқланди.

Шу билан бир вақтда тафтишлар натижасида жиддий нуқсонлар ҳам аниқланди. Ана шундай нуқсонлардан бири партия тарғиботига таъбирлар тайёрлашга ажратилаётган маблағдан ишнинг қўзилиб қўйилмоқда. Ҳайратга солаётган вазият кузатилади. Бир томондан, янги шаронда партиянинг ишнинг ана шу муҳим йўналишларига нисбатан кам маблағ партия бюджетте харажатларининг салкам 8,5 фоизини ажратилмоқда. Иккинчи томондан эса, Марказий тафтиш комиссияси бир неча бор таъкидлагандек, айрим партия ташкилотлари-

да ана шу маблағнинг 40 фоизгача қисми фойдаланилмай қолмоқда.

Ҳолбуки, кўпгина сийсий маориф уйлари, марксизм-ленинизм университетлари, партия ва совет ҳодимлари малакасини ошириш курслари таълим бериш ва тарғиботнинг замонавий техника воситалари билан яхши жиҳозланмаган, ўқув ва методик адабиётлар етишмапти ва ҳоказо. Бу масаланинг яна бир томони — самарадорлик масаласи бор. Ҳар йили ўқиниш ана шу шакллари асосида юз минглаб тарғиботчилар, мафкура ҳодимлари тайёрланмоқда. Бирок партия учун қийин даврда уларнинг таъсирини унчалик сезилмапти.

Бизнингча, партия тарғиботи, сийсий ўқув ва кадрлар тайёрлаш, шу жумладан партиянинг олий ўқув юрталари кадрлар тайёрлаш мутлақо янгича ёндашувини талаб қилади. Ҳозирча ана шу соҳаларда сарфланган маблағнинг самардорлиги жуда кам.

Партиянинг моддий-техника базасини ривожлантириш учун ажратилган қаттиқ микдордаги маблағ сарфини текшириш натижаларига қисқача тўхталуб ўтамиз. Чунки, партия органлари, муассасалари ва наشريётлари бинолари қуриш ҳамда уларни ремонт қилишга, автомобиль транспортини сақлашга туршига 1989 йилда 475,5 миллион сўм сарфланган.

Биз ўтказган тафтиш КПСС Марказий Комитети Ишлар мудирлиги ва маҳаллий партия комитетлари ахтиёрларидан фойдаланиш тарғиботига солиш чораларини кўрганликлари аниқланди. Маҳаллий партия комитетларидан енгил автомобил билан сони 850 та қамайтирилди, КПСС Марказий Комитети Ишлар мудирлигини транспорт қисмида эса — 15 фойза (30 та автомобил) қисқартрилди. Автомобиллардан фойдаланишнинг назорат қилиш қулайди.

Шу билан бирга автомобиль транспортини сақлаш учун харажатлар умуман қамаймапти. Марказда ҳам, жойларда ҳам автоматшаналардан фойдаланиш самардорлигини ошириш, пуллик хизмат қўрсатиш ҳисобига даромад олиш имкониятидан тўла фойдаланилмапти. Шу муносабат билан МТК автомобильлардан конвейер тарзида хизмат қўрсатиш системасини кенгайтиришни, Марказий Комитет Ишлар мудирлигининг транспорт қисмида хўжалик ҳисобини жорий этишни, мавжуд автоматшаналарнинг бир қисмининг анча тежамкорлаштирилган билан алмаштириш тўғрисидаги масалани кўриб чиқишнинг тақлиф этди.

Умуман партия бюджетте хўжалик харажатлари (транспорт ва биноларни сақлашга, қурилашга ва бошқа ишларга) салмоғи катта ва у жуда секин қисқариб бормоқда.

Партия Марказий Комитети Марказий тафтиш комиссияси КПССнинг олдинги съездида таъкидлаган қарорларини кўриди. Эсингизда бўлса, гап Москвадаги «Октябрьская» меҳмонхонаси, Қримдаги «Южний» санаторийни қурилиши чоғида йўл қўйилган ортқча ҳашамлар тўғрисида борган эди. Ана шу танқид асосида қурилиш масалаларида тартиб ўрнатишга қаратилган махсус қарорлар қабул қилинди. Бир вақтинг ўзида қурилаётган объектлар соани ҳамда уларни қуриш муддатлари қисқартрилди, қимматбаҳо безак материаллари ва ускуналарни қўлаш қамайди.

Ҳайрат! 163 миллион сўмлик 234 та маъмурий бино қурилиш 1989—1990 йиллар программасидан чиқариб ташланди. Бу йил атиги 34 та объект қурилиши бошланди, бу эса 1986 йилдадан 7 баравар камдир. Шунга қарамай, капитал қурилишга бюджет маблағ-

лари сарфлашдаги кўпгина камчиликлар ҳамон сақланиб қолмоқда. Маҳаллий партия комитетлари бир қанча ҳолларда ўткир зарурат бўлмаган объектлар қурилишига зўр бериб эришдилар. Ўз навбатида КПСС Марказий Комитетида бундай илтимосларни кўриб чиқиш чоғида қаттиққўллик қилинмади.

Тўрт йил ичда 134 объект муддатидан ишга туширилмади. Тугалланмаган қурилиш ҳажми 28 фойза қолди. Магадан, Ростов, Чита, Тошқовуз, Чорқўй вилоятларида кўп йиллардан буюн тугалланмаган партия объектлари мавжуд.

Марказий тафтиш комиссиясининг бюроси тафтиш якунларини муҳокама қилиб, тугалланмаган қурилиш ҳажмининг қамайтиришни, лойиҳа-смета ҳужжатлари сифатини назорат қилишни қулайтиришни, КПСС Марказий Комитети Ишлар мудирлиги биноларидан ишларнинг таъмирланмишига барҳам беришни, партия маблағи ҳисобига қурилган биноларни техник беришни мақсадга мувофиқ эмас, деб ҳисоблашни тасвир қилди.

Сўнгги тавсияни изохлаб беришга тўғри келди. Партия комитетлари партиянинг мулк ҳисобланган 250 та фойдаланилган, янги, шунингдек қурилаётган маъмурий бинолар ва хўжалик объектларини маҳаллий Советларга ва бошқа органларга топширилади. Шундан 200 таси (уларнинг баландлиги қиймати 107 миллион сўм) техник берилиб.

Хўш, кейин нима бўлди? Текшириш шуну қўрсатдики, топширилган биноларнинг баъзиларидан дастлабки белгиланганидан бошқа мақсадларда фойдаланилмоқда. Биноларнинг бир қисмини умуман кўп вақтдан буюн фойдаланилмапти. Чунки уларни қайтадан жиҳозлаш учун анча маблағ талаб қилинади. Хуллас, бу таъбир етарли даражада пухта ўйланмаган таъбир бўлиб қиди ва натижада унча самара бермапти.

Марказий тафтиш комиссияси баъзи партия аъзоларининг КПСС мулкунини тақсимлашга эришиш муддаоларига ўз муносабатини билдириши унинг бурчи деб ҳисоблайди. Бизнинг нуқтаи назаримизда, бундай талаблар ҳуқуқий жиҳатдан асоссиз ва ахлоқсизлик билан қилинаётган талаблардир.

Партиянинг моддий базаси коммунистлар бир неча авлодининг меҳнати билан барпо этилган. КПССдан ажратиб чиқмоқчи бўлаётганлар, табиийки, бундай ҳуқуққа эгадирлар. Лекин КПССдан ажратиб чиқадиган ҳар бир киши умумий мулкдан ўз улушини талаб қилиш ҳуқуқига эга деб ҳисоблаш мумкин эмас, деб ўйлайман. Чунки партия акционерлик жамияти эмас.

Уртоклар! Ҳисобот даврида Марказий тафтиш комиссияси КПСС Марказий Комитетининг Маданият бўлимида, Давлат-хуқуқ ва Аграр бўлимида, Маълумотнома-қабулхонасида, «Советская Россия» газетаси, «Коммунист», «Партийная жизнь», «Агитатор» журналлари редакцияларида меҳнаткашларнинг хатлари, аризалари ва шикоятларини кўриб чиқиш юзасидан белгиланган тартибга қандай роя этилаётганлигини текширди.

Бу текширишларнинг натижалари Марказий Комитет бўлимидаги ишларнинг ўтиши, тушаётган материаллар билан ишлаш ва ҳужжатларни тайёрлаш асосан талабларга мос келмади, деб хулоса чиқаришга имкон берди.

МТК аъзолари текшириш чоғида аниқланган нуқсонларни бартараф этиш ва ҳужжатлар билан ишлашни яхшилаш юзасидан аниқ мулоҳазаларни, тақлифларни айтишди. Партияни қайта қуриш, аппаратни қисқарттириш ва унинг вазифаларини ўзгартириш шарониди пар-

тия Марказий Комитетининг ахборотни ҳисобга олиш, ишлаш ва тахрир қилишнинг замонавий усулларини жорий этишга, компьютер техникасидан кенгрок фойдаланишга кўпроқ эътибор бериш мақсадга мувофиқдир.

Энди меҳнаткашларнинг хатлари, аризалари ва шикоятлари билан ишлаш тўғрисида.

Партиянинг XXVII ва XXVIII съездлари ўртасидаги даврда КПСС Марказий Комитетига келган хатларнинг умумий сони қамаймади ва салкам 4 миллионга тақрибан қилди. КПСС Марказий Комитетининг Маълумотнома-қабулхонасида ҳар йили ўртача 33 минг киши қабул қилинди. Сўнгги вақтда Марказий Комитет олган хатлар анча қамайди. 1989 йилда хатлар сони олдинги йиллардаги ўртача даражадан икки баравар кам бўлди. КПСС Марказий Комитети Маълумотнома-қабулхонасида мурожаатлар сони ҳам қамайди.

Коммунистлар ва партиячиларнинг КПСС Марказий Комитетига хатларига хос бўлган умумий хусусият шундаки, уларнинг маъмурида сийсийлашув қулайиб бормоқда. Кўпгина хатлар партиянинг жамиятини ҳар томонлама янгилаш йўлини меҳнаткашлар қўллаб-қувватлаётганидан, КПСС обрўсининг мустаҳкамданишидан уларнинг манфаатдор эканлигидан далолат беради.

Айни пайтда бу хатларда мамлакатдаги сийсий ва иқтимоий-иқтисодий вазият ёмонлашганидан, миллатлараро муносабатлар қийинлашганидан, жамиятда кескинлик қулайиб бораётганлигидан жиддий ташвиш оқибатда одамлар жойларда ўз илтимосларига эътиборсизлик билан муносабатда бўлинигандан, сансалорлик ва тўғричиликдан шикоят қилинади. Қисқача айтилган бўлса, хатларда жамиятдаги мавжуд барча муаммолар ва фикрлар ўз ифодасини топтоқда.

КПСС Марказий тафтиш комиссияси Марказий Комитетда, унинг марказий муассасаларида ва маъбуот органларида хатлар билан ишлашнинг аҳолига баҳо бериб, меҳнаткашларнинг эъза ва озаки мурожаатлари дарҳол ва натижадор кўриб чиқишнинг умуман таъминланмоқда, деб ҳисоблайди.

Марказий Комитет Пленумларига материалларни тайёрлаш чоғида, Сийсий бора ва Секретариат, КПСС Марказий Комитетининг комиссиялари ва бўлимлари кундалик ишда хатлардан кенг фойдаланилди. Бу хатларда киритилган тақлифлар ва истаklar КПСС Марказий Комитетининг партия XXVIII съезидида Харакат дастури ва Устав лойиҳаларида ҳисобга олинган.

КПСС Марказий Комитетининг умумий бўлими ҳамда бошқа бўлимлари меҳнаткашларнинг аризаларини таҳлил этиш ва умумлаштириш асосида тематика ва обзор хатлари ҳамда ахборотлари тайёрлаб, партия раҳбариятига юборилди.

Марказий тафтиш комиссиясининг тақлифлари ҳисобга олиниб, КПСС Марказий Комитетининг қарорига биноан шу йилнинг февралдан бошлаб Маълумотнома-қабулхонада КПСС Марказий Комитетининг аъзолари ва аъзоликка номзодлар фуқароларни мунтазам қабул қилмоқдалар. 1990 йил 1 июнчага бу ишда Марказий Комитет аъзолари ва аъзоликка номзодлардан 84 киши қатнашди, улар 800 нафар коммунист ва партиячиларни қабул қилдилар. КПСС Марказий Комитети Сийсий бюроси аъзолари ва аъзоликка номзодлар, КПСС Марказий Комитети котиблари меҳнаткашларни қабул қилдилар.

Шу билан бир вақтда делегат уртоклар! Ҳисобот маърузасининг тўртинчи бўлимида таъбирлар асосида вужудга келган баъзи мулоҳазалар билан ўртоклашшига руҳсат этаямиз.

МТК ишнинг характери ва шаронларини тўлароқ тушуниш учун қуйдагига вазиятнинг кўзда тутиш керак. Биринчидан, Марказий тафтиш комиссияси текширишлар ва тафтишлар якунлари юзасидан таъкидларимизга асосланиб, партиянинг янгилаш жараёнини нинг битта муштарак иш баъжараётган ҳамда КПСС Марказий Комитетининг Сийсий ҳисоботида, съездимиз ишлаб чиқадиган дастурий ҳужжатларда белгиланган муштарак мақсад сари интилувчи тенг ҳуқуқли ва фойдали қатнашчилардан бири, деб билиш керак.

меҳнаткашларнинг аризалари билан ишлашда ҳали кўпгина камчиликлар бор, бу камчиликлардан баъзиларининг сабаблари шахсий нуқсонлар, айтилик, ашаддий ҳодимлардан қимингидир интизомсизлиги ёки тартибсизлиги эмас, балки бошқа тартибдаги сабаблар билан боғлиқ.

КПСС Марказий Комитетига мурожаат қилаётганларнинг кўплари марказий министрликлар, идоралар ва ташкилотларнинг маҳаллий органларининг ҳаракатларига аралашини илтимос қилдилар, аниқлашган шахсий қийинликлар ва муаммоларини (ўй-жой билан таъминлаш, меҳнат низолири, суд ва маъмурий органларнинг қарорлари ва шу қабилларни ҳал этишда кўмак берилишига умид қилдилар.

Ҳолбуки, хатлар ва аризаларнинг асосий қисминини бевосита КПСС Марказий Комитетига кўриб чиқиш мумкин эмас. Ва шу сабабли улар у ёки бу масалаларни ҳал қилиш вақолатига эга бўлган маҳаллий партия совет органларига, министрликлар ва идораларга юборилди.

Кўпгина хатларнинг муаллифлари жавобни ўзлари хат юборган КПСС Марказий Комитетидан эмас, балки ана шу органлардан олган, қониммаганиларини, эътирозларини билдирмоқдалар. Бу кўп жиҳатдан Марказий Комитет муаллифлари уларнинг хатлари текшириш учун тегишли органларга юборилгани ҳақида хабар қилмаганлиги билан боғлиқ.

Бошқа камчиликлар: шикоятлар ва аризаларни ҳал қилишга қайтадан ариза ёзишга мажбур қиладиган юзакни ёндашув ҳоллари, хатларни кўриб чиқишнинг белгиланган муддатларини бузиш каби ва бошқа камчиликлар ҳам мавжуд.

Бизнингча, Марказий Комитетда хатлар билан ишлаш бу хусусида қонун ҳужжатларида тўла мос келадиган тарзда ташкил этилиши лозим.

Уртоклар! Марказий тафтиш комиссияси партияда тафтиш ишларини қулайтиришга ҳар томонлама кўмаклашшига ҳаракат қилди. МТК аъзолари бевосита партия ташкилотларида тафтиш комиссияларининг фаолияти билан танишди, аниқ тақлифлар ва тавсияларни айтидилар. Жумҳурият, ўлка ва вилоят партия ташкилотларининг 30 га яқин тафтиш комиссиялари янги ўрганилди.

Марказий тафтиш комиссияси жумҳурият, ўлка ва вилоят партия ташкилотларида тафтиш комиссияларининг ахтиёрлари мунтазам равишда, ҳар йили икки марта таҳлил қилди. Умумлаштирувчи маълумотномалар КПСС Марказий Комитетига ҳам, маҳаллий партия ташкилотларига ҳам тафтиш комиссиялари уларни ўз ишларида ҳисобга олишлари учун юборилди.

Жумҳурият, ўлка ва вилоят партия ташкилотлари тафтиш комиссиялари раисларнинг ўқилиш методик ёрдамнинг шаклларида бири бўлди. КПСС Марказий Комитети ва МТК 1986 ва 1989 йилларда КПСС Марказий Комитети ҳузуридаги Иқтимоий фанлар академияси базасида икки марта Бутуниттифок семинари ташкил этди. Ана шу семинарлар материаллари алоҳида китобча қилиб чиқарилиб ва жумҳурият, ўлка ҳамда вилоят партия ташкилотларининг тафтиш комиссияларига юборилди.

Делегат уртоклар! Ҳисобот маърузасининг тўртинчи бўлимида таъбирлар асосида вужудга келган баъзи мулоҳазалар билан ўртоклашшига руҳсат этаямиз.

МТК ишнинг характери ва шаронларини тўлароқ тушуниш учун қуйдагига вазиятнинг кўзда тутиш керак. Биринчидан, Марказий тафтиш комиссияси текширишлар ва тафтишлар якунлари юзасидан таъкидларимизга асосланиб, партиянинг янгилаш жараёнини нинг битта муштарак иш баъжараётган ҳамда КПСС Марказий Комитетининг Сийсий ҳисоботида, съездимиз ишлаб чиқадиган дастурий ҳужжатларда белгиланган муштарак мақсад сари интилувчи тенг ҳуқуқли ва фойдали қатнашчилардан бири, деб билиш керак.

миссияси жумҳурият, ўлка ва вилоят партия ташкилотлари тафтиш комиссияларининг фаолиятига раҳбарлик қилмади. Умуман тафтиш ишда қуйи ташкилотлар юқори ташкилотларга бўйсунмади.

Учинчидан, партиядаги бутун тафтиш ишлари фақат жамоатчилик асосида олиб борилади. Фақат Марказий тафтиш комиссиясидан беш нафар масъул ҳодимдан ноборат ашад мавжуд.

Ва, ниҳоят, асосда ҳал қилишга аҳамият. Гап тафтиш ишига муносабат, шунингдек КПСС Марказий Комитетидан МТК ўртасидан, маҳаллий партия ташкилотлари партия комитетлари билан тафтиш комиссиялари ўртасидан ўзар алоқалар ҳақида бормоқда. Бизнингча, партияда кўп йиллар давомида тафтиш ишларига партия интизоми мустаҳкамлашга, партия бюджетни маблағларидан таъминлашга, ўлка ҳ